

Tanulmányok Augustinus tanrendszeréből.

I. Szentháromságtan.

Az újabbkori protestáns teológiai irodalom munkásainak figyelme mindinkább és inkább ráterelődik az *egyházi atyákra*. E jelenségnek több oka van, a melyeket felesleges elősorolni, mert valamennyi összefut egyben: az igazság keresésében, a melynek dobogtatnia kell a protestáns teológusok szívét, különben hívásukról megfeledkeznek, sőt le is mondanak.

A magyar protestáns teológusnak is ezt kell tennie. annival is inkább, mivel az elődök nyomába hághat e téren is. Figyelme, érdeklődése nem futhat keresztül megállapodás nélkül az egyházi atyákon, különösen ha azt is mélyen érzi, hogy a papismus a maga hadviselésének fegyvereit igen sok részben, igen nagy mérvben épen az *atyák* felfogásából, vallás-erkölcsi világnézetéből, irataiból veszi s így mintegy minket is arra kényszerít, hogy fegyveres házának tartalmával megismerkedjünk.

Azonban távol van tőlem, hogy, Augustinus iratait tanulmányozva, ellenfelünkkel ez úttal harczot kezdjek. Csupán az a cél lebeg előttem, hogy a nagy egyházi atyának tanrendszeréből egyes nagyobb kérdéseket alapvető iratai nyomán bemutassak s talán utat törjek az ez irányú munkálkodásra, a melyben mellőzve minden végleges megállapodásokra való hivatkozást, mellőzve minden más tanulmányt, tisztán és kizárólag csak magát Augustinust szerepeltetem.

Ebben a törekvésemben s célomban úttörő kérdéstül a *szent-háromság-tant* választom s röviden a következőleg mutatom

be Augustinusnak erre vonatkozó felfogását annak az iratának az alapján, a mely ezt a címet viseli. „*De Trinitate Libri quindecim.*“¹⁾)

Augustinus isten-tana, a melyben ez a kettős eszme uralkodik: *Deus summa essentia et simplex sive incommutabile bonum*, a háromság-tanhoz elegendő alapot szolgáltat, mert léttani és erkölcsi meghatározást tartalmaz, bármelyik is elfogadható kiindulási pont levén. A háromság is *teljes lényeg és lét*, valamint *egyszerű*, illetőleg *változhatatlan jószág*, a minthogy a háromság elvének elfogadása esetén másként nem is lehet.

Vallja, hiszi, hirdeti Augustinus a háromságot, mint igazságot, a melyet ő előtte vallottak, hittek s hirdettek, még pedig szoros megkülönböztetéssel a háromság egyes személyei között, a mint ez nyilván kitetszik munkája I. könyvének IV-ik fejezetéből, a hol ezt a kérdést tárgyalja: *Mit tanít a közönséges hit a háromságról?* kifejtvén összegezően azt, hogy az Atya, Fiú és Sz. Lélek egy ugyanazon állagnak változhatatlan egyenlőségével bírják az isteni egységet s ilyen módon nincs három Isten, csak egy. Arra is rámutat összeállításában, hogy nem ugyanaz a háromság született Máriából, Poncius Pilatus alatt sem ugyanaz feszített meg és temettetett el, nem is az támadt fel harmadnapra, nem is az ment fel a mennybe, hanem csak a Fiú s aztán nem is ugyanaz a háromság szállott le galamb alakjában a megkeresztelt Jézusra, — a mint hogy nem is a háromság jelent meg az első pünköstkor zúgó szélnek zendülésében, hanem csak a Szent-Lélek.

Ámde épen ez a szoros megkülönböztetés, a lényegazonosságnak s mégis a személykülönbözőségnek ilyen szembeállítás, a személyek önlétének érvényesülése mellett az egységnek állandósága s mégis mindig háromságra útálása: kétségkívül ma is feltámasztja a kérdést, mint mindenkor feltámasztá: hogy lehet ez?

¹⁾ A kiadás, a melyet használok, a sárospataki főiskola könyvtárában levő, u. n. „*editio secunda Veneta*,” a mely 1767-ben jelent meg. A szent-háromságról szóló irat a XI-ik kötetben van. Magát a művet 400—416 között írta Augustinus.

Augustinus mély vizsgálódásokra képes szelleme éppen e kérdésre adogatott sokszoros feleletet akkor, a midőn hasonlatok, azonszerűségek felvételével igyekezett a kérdést megfejteni, elfogadható hivatkozásokkal bevinni azok közzé az igazságok közzé, a melyek a léleknek birodalmi.

Ezeknek a hasonlatosságoknak, azonszerűségi hivatkozásoknak bemutatásában jelentkezik az Augustinus háromság-tana, a melynek elfogadása nála is, másoknál is attól függ, hogy az igazságot tartalmazza-e vagy pedig nem?

Háromság és egység, — többszörösség és egyszerűség: egy ugyanazon dologban, személyiségben, létben, állagban képzelenség! Ez az általános háromság-tagadási álláspont.

Augustinus rögtönösen hivatkozik e kiáltó ellentétek együttlétére, együttes érvényesülésére, a midőn így szól: Isten egyszerűség és sokszorosság, a föld is egy és mégis sok része van, — az ég is egy, de sok a része. (VI. könyv VI. fejezet.)

Hivatkozása azt árulja el, hogy a többség és egység fogalmát, igen helyesen, úgy viszonyítja, mint a mely nem áll egymással föltétlen ellentétben, sőt megfér egymás mellett, azon-ságot és különbséget tartalmazva, a mint az egész és rész fogalmában is jelentkezik ez a tünet. Természetesen a *háromság* és *háromszorság* között mégis különbséget állapít meg. (Deus trinitas; sed non triplex.)

Ez a fogalom-egyeztetés azonban csak elvi és elvont természetű, a melylyel szemben tárgyas hivatkozást is végez, a mint a következő hasonlatok igazolják, a melyek már a személyi különbséget is megjelenítik:

Van *szeretet* s ha valaki a *szeretet* felől tudakozódik, három dologgal foglalatoskodik: első az *én*, — második az, hogy *szeretek*, harmadik maga a *szeretet*. Ha az *elme*, vagy mondjuk általában a *szellem* s még inkább a *lélek*: *szeret*, maga ez az egyszerű jelenség kettőség, mert az *elme* is és a *szeretet* is jelentkezik és mégis e kettőség egység, mert az *elme és szeretet nem két lélek*, hanem *egy lélek*. Maga a *szeretet* és az, a ki *szeret*: egység és kettőség, mert viszonylagosan használjuk a két fogalmat, a mennyiben a ki szeret: a szeretetre van utalva, — a szeretet

pedig arra, a ki szeret: hiszen az, a ki szeret: szeretettel szeret s a szeretet annak a dolga, a ki szeret.

Egység és kettőség itt viszonylagos, — ellenben *elme, szellem, lélek* nem viszonylagosak, hanem *lényeg* tartalmazók s így azonságuk megvan. (IX. k. II. f.)

Maga az elme, ennek a szeretettel összehozása kétségkívül helyes kiindulási pont Augustinus részéről a tárgyias bizonyítékok, a valódisággal erősítések szempontjából s ha valaki az egység és kettőség láttára ezt mondja: de hát hol van itt a háromság? annak a következőleg felel Augustinus, természetesen fejtegetésszerűleg.

Az elme vagy szellem s általánosságban a lélek *szeret*, szereti önmagát. Ámde e kettő csak úgy lesz teljesség, csak úgy lesz igazság, ha a *szeretet* és lélek viszonyát az *ismeret* közvetíti, mert a szellem önmagát csak úgy szeretheti, ha önmagát ismeri, mert miként szereti azt, amit nem ismer? (IX. k. III. fej.)

Kicsoda nem veszi észre a léktani felvételt? A vizsgálódás az új-kori lélek-tan rendszerbe is beillő, a hol a léleknek jelenségei, élet-tünetei szerepelnek. És vajjon a mozzanatok: *elme, ismeret, szeretet* nem olyanok-e, a melyek számszerint valóban háromságot, lényegileg egymást feltételezően egységet jelentenek, sőt nem egységet képeznek-e?

É három: egy s az egy: három, a melyek *tökéletes* voltakban az *egyenlőség* mértékét is tartalmazzák, mert ha tökéletesek, az elme is, az ismeret is és a szeretet is: egyenlők is. (IX. k. IV. fej.)

De ezek az utalások s felvételek mégis tökéletlenek gyanánt tekinthetők s Augustinus nem tér ki az elől, hogy az összeköttetést világosan mutassa ki. Ezért írja: az elme vagy szellem önmagában van, de ismer is és szeret is; az ismeret bár az elmére vonatkozik, magában is megvan, mert önmagát is ismeri s a szeretet, noha a lélekre irányul, megvan önmagában is. Ez a három tehát önmagában van, de egymásban is van, még pedig így: a szerető elme a szeretetben, a szeretet a szerető ismeretében s az ismeret az ismerő elméjében. Kettőben van jelen

mindenik kölcsönösen s egymást fedezik akkor, a midőn a szellem ismeri és szereti önmagát és így saját ismeretében és szeretetében él; a szeretet ismeri és szereti önmagát saját elméjében és ismeretében; az önmagát ismerő és szerető elme ismerete az elmében és szeretetben van, mert az ismeret szereti magát, mint ismerőt és ismeri magát, mint szeretőt. (X. k. V. fej.)

Senki sem tagadhatja, hogy ebben az összeállításban a vizsgálódó szellem sikert mutat fel, a melynek tagadhatlanul ott van a nagy jelentősége, a hol az *élettel* köti össze a fogalmakat, hivatkozván arra, hogy a *szellem* létele az *élet* bizonyossága, ama magasabb *életé*, a mely az *élő* állatokét felülmúlja. (X. k. IV. fej.)

Ez *élet* felvétele is bizonyosság-erő a rendszerben a *létellel* és az *értelemmel* kapcsolatban, a mikor *létel*, *élet* és *értelem* szerepelnek, a melyek a szellem forrásai, lét-bizonyítékai, mint vele lévőek, holott a *létel* külön ott *van* a hullánál is, mert *van a hulla* is; az *élet* ott van az állatban is, mert *él az állat is*, míg az értelem sem itt, sem ott nincsen, mert *nem ért sem a hulla, sem az állat*. (X. k. IX. f.)

Hogy teljes legyen a lélek-tani vizsgálódás és felvétel, ott köt aztán ki Augustinus, a hol, a mint Baurral állíthatni, a *gondolkodó léleknek önmagához való viszonyában* jelentkezik az egész háromságtani felfogás.

Művének X. könyve XI-ik fejezetében ezt írja: *a lélek önmaga felől legbiztosabb az emlékezetben, az értelemben és az akaratban*, a mint a gyermekeknél is épen ez a három a mértéke a a tehetségnek, a mely a tudománynyal és a gyakorlattal áll összeköttetésben.

A memoria, intelligentia és voluntas egy ugyanazon teljességhez tartozik a lélekben, a melynek, ha csak egy hiányzik is, teljessége, tökéletessége nincsen. E három abban egy, a melyben egy az élet, egy az elme egy a lényeg és bármelyikről van szó magára való vonatkozásában: nem többes, hanem csak egyes a hivatkozás.

A ki emlékszik: annak van emlékezete, értelme és akarata; a ki ért, annak van értelme, akarata és emlékezete; a ki akar,

az akar, emlékszik és ért. Egyik sincs a másik nélkül s mindeneknek megvan a maga jellemző s elmaradhatlan sajátága, mert pd. az emlékezés: emlékezés és nem akarat

Annak, a ki ezt a lélek-tani viszonyt érti, a háromság-tan olyan magyarázatban jelentkezik ezzel, a melynél a tárgyhoz illőbbet s megfelelőbbet nem gondolhatni. A *léleknek*, mint *állagnak*, megnyilatkozása az emlékezetben, értelemben és akaratban, minden nehézség nélkül alkalmazható az *istenségnek*, mint *lényegnek* arra a jelenségére, a melyet háromságnak nevezünk s az Atya, Fiú és Sz. Lélek személyével jelölünk.

A gondolkozó észnek önmagához való viszonya: az istenségnek, mint önmagát megjelenítőnek, magára való vonatkozása egymást fedezi. S ha amaz elfogadható, mert elfogadandó valósága következtében: ez utóbbi is elfogadandó, mert theologiai tétel-volta nem lehet az előítélet áldozata.

Augustinus olyan magyarázatot állított fel ezzel, a melynek a bölcsészeti irányzatok is kénytelenek igazat adni, ha ugyan nincsenek megvesztegetve. S ez a magyarázat annál jelentősebb, mert nem a kizárólagos bibliai alapra van fektetve. Bölcsészeti jellemű az s így oda illik a mai kor szellemébe is.

Egyéb hivatkozásai ebben a kérdésben nem számíthatnak maradandóságra, mert az itt-ott alkalmazott észrevételi jellemzések, minők: *a látás, a látott tárgy és a lélek szándéka*, — *a mérték, szám és súly*, — a csak odavetett régi kép felelevenítése: *férfi, nő és gyermek*, — stb. stb. mind csak arra valók, hogy világot vessenek arra a készültségre, a melylyel Augustinus e kérdést kezeli.

Az u. n. *modalismus* a magyarázatban megvan, de hát ha magyarázunk, nem modalizálunk-e? Egyébként maga az istenszeme is módozatokban nyer a lélek előtt felfoghatóságot, a minek az anthropomorphismus és anthropopathismus kézzelfogható bizonyosága.

De hogy nem pusztá módozati dolog a háromság-tan magyarázata, annak bizonyágtételét Augustinusnak ez a nyilatkozata adja: *Istennek a természetére semmi sem vonatkozik, a mi nem tartozik a háromságra*, — és az egy lényeghez hozzátartozik

a három személy, a mit az egyes ember egy személyiségére vonatkoztatva a természetben nem állapíthatni meg. (Itt a gondolati finomság a *személy* nagy jelentőségében rejlik . . . XV. k. VII. fej.)

Igy válik teljessé a háromság-tan, a mely nagy általános-ságból, elvből indult ki s keresztülmenvén a tárgyias, a való világon: a *személyiségnek* finom értelmezésében végződik.

A lényeket, az istenséget nem tagadhatni. Ma már túl vagyunk az isten-tagadási állásponton.

A személyt, személyiséget mi emberek, a kik épen ebben láthatjuk, érezhetjük emberi voltunkat, sőt épen ez tartozik hozzá emberségünkhöz, soha sem tagadhatjuk meg.

E kettőnek egybehozását végzi el Augustinus s az egybehozással háromság-tani magyarázatot ad, a melynek lélektani jelleme sokszorosan figyelmet érdemlő.

Protestáns theológus figyelmét nem kerülheti ki ez a gondolkozási s bizonyítási kör, a melyben a vizsgálódás szabadsága érzik, építőleg és nem rombolóan. Ez sem utolsó dolog az ilyen kérdésben.

Dr. Tüdős István,
sárospataki theol. tanár.